

THE NARRATIVE HISTORY AS TWO-FACED IANUS⁴⁴

Assoc. Prof. Romyana Lebedova, PhD

Department of Filological and Natural Sciences,
Silistra Branch, “Angel Kanchev” University of Ruse
Phone: 0887632741
E-mail: rlebedova@uni-ruse.bg

Abstract: *This text presents one of the emblematic events in the Bulgarian national destiny – the Craiova Agreement (1940) and the return of Southern Dobrudzha to the borders of the motherland. The two faces of experiencing the event are presented: as a “fulfilled hope” and at the same time as a compulsion for the Bulgarians from Northern Dobrudzha. Manipulative strategies are traced that model the narrative of history and present it as a two-faced Janus.*

Keywords: *history, mythology, ideology, selectivity, manipulation.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Разказът за историята има много версии, част от които са “имитация” на случилото се, но едновременно с това са неделими от общата панорама. Същината на всеки от тях се определя от избраната повествователна и идеологическа позиция, в зависимост от която може да звучи като свидетелство, като възпоминание, като анализ на факти, за правдивостта на които разказвачът се е доверил другиму, или като фикция. Съотношението на обективното и субективното, на информативното и сугестивното, както и подбора на повествователна стратегия, създават различна степен на експресивност, различен интензитет на активност в конкретния исторически момент, различен шанс за трайно присъствие в духовното битие. Паметта, ако и да е приемана в ролята на “матрица на историята” (Ricœur, P., 2000)⁴⁵, не винаги кристализира в устойчиви параметри, тя не е неизменно услужлива или невинна – чрез припомнянето или забравата, чрез фокусирането в определени зони или чрез създаването на перспективи, които размиват информацията, често променя вместимостта си и има двойствена употреба. Кое то прави разчитането на предаваното от нея не просто провокация, а и изпитание, налагащо диахронния подход като възможност да се съизмерват критериите и интерпретациите. И представя разказа за историята като двуликия Янус.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Подписването на Крайовската спогодба (1940), по силата на която Южна Добруджа се възвръща в пределите на “майката отечество” по мирен път, най-често е окачествявано от съвременниците на събитието и от поколенията след тях като “велика заслуга на Борис III – цар Обединител”, като “национална придобивка”, “велик исторически ден”, “час на правдата”, “ден на българското възкресение” за “Златна Добруджа”. Това е образът на събитието, тиражиран от пресата, и приет от българите като визия на една от първите крачки към постигане на националния идеал. Ентусиазмът, поетичната възхвала, всеобщото въодушевление са емоционалната доминанта в България и Южна Добруджа, но зад тях, скръбно притаена в здрача на недоизказаността, е съдбата на изселниците. Романтичните разкази, патетичните интонации, ритуалите на обновлението и обединението конструират празничната атмосфера, в сянка остават драматичните преживявания на хората, които трябва да напуснат домовете си, да се подчинят на държавната политика и да поемат пътя към бъдещето си с тревога, примирение и тъга. Тяхната участ е диспозитив на радостта от случилото се, но чрез идеята за колективната жертва и нейния социален смисъл държавата намира

⁴⁴ Докладът е представен пред секция „Езикознание, литературознание, история и философия” на 64-тата научна конференция на Русенския университет „Ангел Кънчев” и Съюза на учените-Русе на 17 октомври 2025 година с оригинално заглавие на български език: РАЗКАЗЪТ ЗА ИСТОРИЯТА КАТО ДВУЛИКИЯ ЯНУС.

⁴⁵ Ricœur, P. La memoire, l'histoire, l'oublie. Ed. du Seul, Paris, 2000, p. 106.

морално оправдание за насилието. Съвкупността от действия, чрез които се реализира принудителното изселване, и обговарянето им или блокирането на информацията за тях е възможност да се види как функционират политическите митове, при какви обстоятелства тяхната роля е в интензивното популяризиране и при какви – в приглушаването, как и защо се проявява по-отчетливо способността на идеологията да направлява, манипулира, организира, вместо да тематизира.

Като основен мотив за договореността, според която се разменя население, е подчертаван стремежът към предотвратяване на денационализацията – израз на грижата за опазване на националната идентичност на българите от Северна Добруджа.

Липсата на етническа хомогенност в Северна Добруджа изостря сетивност, която е отворена за различното, създава специфична ценностна система и налага като водещ принцип толерантността. Ас. Кемилев характеризира добруджанския мироглед като “мироглед на широка индивидуална търпимост и зачитане на самия човек, независимо от националността му” (Кемилев, А., С., 1941). По тази причина се сплитат и съдби “ние тук сме се оплели като корените на дърво” - етническите различия не са пречка за сключване на смесени бракове, и именно ония, които са пренебрегнали условностите, изживяват по-драматичната версия на преселването - “разделяха се бащи от деца, братя от сестри, съпрузи, защото бракът за жените биваше фатален”; има случаи, при които бездушието на регистрите определя човешката съдба – според една от клаузите на договора се преселват етнически българи, които фигурират като такива в статистиките от преброяването през 1930 г. Но документацията не е верен и точен идентификационен маркер, нито надежден и сигурен белег за истинност. Асен Кемилев – един от българските представители в комисиите по преселването свидетелства, че с очите си е виждал фишове на братя, “от които единият е записан като българин, а другият като румънец; такива фишове имаше и за бащи и синове, а не липсваха случаи, когато и цели чисто български села са бивали записвани като румънски – например с. Юлия от Тулчански окръг” (Кемилев, А., С., 1941). За тези хора разпадането на своя свят е не само изтръгване от корена, напускане на дома, а и раздяла със семейството. Вписването и отделянето като основни идентификационни процеси създават мрежа, в която са функционални различни фактори – психологически, икономически, етични - и в нея именно се оказва оплетен човекът, несъумял да намери начин за преодоляване на обвързаността с ценности, които често са противоречиви. С нееднаква охота тръгват имотните и бедните, гражданите и селяните. Изненадващо драматична се оказва неспособността да се осъществи оттласване в желаната посока, въпреки национално идеологическите основания, които изискват в случая безусловно подчинение. Об-вързването с общността е стереотип, който вече е нарушаван – отказът от покорството прозира и в “писъците и плачовете” на българите от с. Башъ Къой, разделени на първа и втора категория, които “треперещи от вълнение” настояват да ги приемат за изселване “заедно с цялото село”⁴⁶, и в поведението на онези, които грижливо крият произхода си, за да не изгубят държавната си служба, и в масово подадените контестации, с които цялото население настоява, че не е от български произход, както в селата Мирча Вода и Реджеле Фердинанд. В Мирча Вода в цялото село нито един не отронва дума на български, демонстрирайки така етническото си различие. Един от основните компоненти, осигуряващ сцепление - езикът - се включва в употреба, но с обратен знак. Упоритото мълчание е убежище, в което хората дирят спасение от безпристрастието на регистрите, използвали като същностен белег и проява на своята другост отказа от комуникация. Това заредено с разбиране и страх мълчание е оразличаване, импулсирано от инстинкта за самосъхранение /все пак в по-голямата си част това са румънски гагаузи от Бесарабия/, то обаче изразява и отчаяна демонстрация на несъгласие с политика, която регламентира човешки съдби, лишавайки хората от право на избор.

Българската държава се стреми да организира евакуацията по най-безболезнен начин. Демонстрирана е загриженост не само на правителствено ниво⁴⁷, съпричастност и “братска любов”

⁴⁶ Кемилев, А., с. 119.

⁴⁷ “...Правителството е с желание да облекчи съдбата на българите, които принудително ще бъдат преселени от Северна Добруджа. Ние съжаляваме, че беше неизбежно тяхното преселване, но правителството съзнава дълга си и ще направи всичко възможно да ги приеме, да ги посрещне братски, да ги настани дори по-добре... За това са предвидени нужните кредити ... - предвидена е сума от 34 милиона лв. във връзка с посрещането на българите-преселници; за поправка на сгради в Южна Добруджа, където ще бъдат настанени, и за реконструиране на шосейната мрежа са предвидени 20 милиона лева” /из речта на министъра на финансите Добри Божилов – В: Добруджа. Историческите

изразяват и българите от Южна Добруджа. Редом с обръщението “Към най-любимия цар на света”, с възторженото “Добруджа е свободна”, в. “Добруджански глас” /10 септември 1940, бр. 342/ публикува и възвание “Към скъпите братя от Северна Добруджа”:

Вам са вече известни решенията, взети в Крайова по размяна на населението от Северна и Южна Добруджа. Ние знаем, че при тяхното научаване сърцата ви се болезнено свиха: не се напуска тъй лесно родно място, бащина стряха и нивата, чиято стъпка е оросена с потта на вашето чело. Не се разделя никой с радостно сърце от полята и равнините, галили погледа му от ранно детство, не се разделя без бол и от гробището, в което почиват свидни близки. Но решението е взето и щом е потвърдено от майката отечество, направено е с оглед на близки, по-значителни преуспехи за целокупния български народ... Елате, скъпи братя, и вие скоро ще се убедите, че тук ви чакат открити сърца и най-сърдечните чувства!..

Жертвата на принудително изселените българи от Северна Добруджа е осъзната и оценена, но тя е осмислена в контекста на общото благо, на националните интереси и на по-далечното бъдеще⁴⁸. Патетичните изявления за стоицизма, с който ще бъде понесена тя, обаче, са направени от държавни мъже или представители на политически организации, а не от хората, които са потопени в ситуацията. Мъжете преглъщат мълчаливо сълзите си, жените несдържано “плачат и нареждат като на умряло”, жарта в огнищата загасва, хлябът остава недопечен, стените са оголени, стърчащите на вратите ключове са излишни и абсурдни в опустелите домове – студени и мъртви като надгробни паметници, гробищата остават само в трева и камъни, без запалени свещи - и те погълнати от тишината...Принудителното изселване бележи праг в битието на общността и в този смисъл добива социална функционалност.

В България ги очакват порутени къщи, църкви с изтръгнати врати и прозорци, с отнесени икони, кръстове, свещници, одежди, изгорени църковни книги, общини и болници без архиви и инвентар, изсечени гори⁴⁹. Мнозина усещат по-болезнено сиротничеството си. Ето какво разказва за тази атмосфера архиерейският наместник в църквата”Св. св. ап. Петър и Павел” в Силистра Михаил Апостолов:

...на мен се падна честта и задачата като архиерейски наместник да ръководя силистренската духовна околия. Силистра. Духовна столица на Добруджа. Красив град. Новоосвободен край. Из неговите улици се мяркат осиротели деца. По ъглите виждах изоставени старци да протягат ръка за милостиня. Църквата е ограбена. Наместничеството също. През месец ноемврий почнаха да прииждат преселници от Северна Добруджа. Дойдоха старци без подкрепа и без нийде никого. Деца без бащи и майки. Почнаха да пристигат писма от селските общини и околийските управници за изоставените старци и сираци. Всички се обръщаха към църквата. Тъй беше тогава...Обръщах се за помощ и съдействие към лица. Честните бяха неопитни, страхуваха се и отбягваха. Опитните искаха заплати и възнаграждения. А средства нямашме. Искаше се идеализъм, жертви и безплатен труд...⁵⁰

В подчертания стремеж да се поднесе информацията обективно, изчистена от емоционално-оценъчни нюанси, изреченията са опростени, констативни, напомнящи едър шрих, който очертава

заседания на Народното събрание по присъединяването на Южна Добруджа към майката -отечество. 20 и 21 септември 1940. София, 1940, с. 33, 35./; Виж и ХУІІІ Постановление на Министерски съвет от 23 окт. 1940 г. – ДА -Силистра, Ф -18 к, оп. 1 , а. е. 136, л.10, препис./

⁴⁸ Виж речта на Б. Филов – министър-председател на България – В: Добруджа. Историческите заседания на Народното събрание по присъединяването на Южна Добруджа към майката-отечество. 20 и 21 септември 1940. София, 1940, с. 17.; речта на А. Стоянов – председател на Добруджанската организация - В: 60 години Крайовски договор, Тутракан, 2001, с. 212.

⁴⁹ Виж в. “Подем”, 29 декември 1940 г., бр. 1.; ДА – Силистра, Ф. 134 к, оп. 1, а. е. 2, л. 25; ДА – Силистра, Ф. 40 к, оп. 1, а. е. 7, л. 1; Бойчев, П. Щети, нанесени при румънското оттегляне от Тутраканския район през 1940 г. – В: 60 години Крайовски договор, Тутракан, 2001, с.100 –114; Панайотов, Г. Размяна на малцинствено население между България и Румъния (1940-1944). Добруджа // 6, 1989, с. 65 – 77; Петров, Л. Настаняването на северодобруджанските българи в Южна Добруджа през 1940 – 1941 г. Векове // 2, 1988; Съобщение на Ст. Петров до българската делегация в Крайова относно повсеместното ограбване на имущества в южна Добруджа от румънските власти. Букурещ, 31 август 1940 г. - В: Извори за историята на Добруджа 1919 – 1941. Т. II, БАН, С. 1993, с. 396.

⁵⁰ ИМ – гр. Силистра, Отдел Най-нова история, ОФ – II, Инв. №712.

контура на една противоречива действителност, чийто образ се допълва от разказа на Иван Дочев⁵¹ за нея:

Градът беше изоставен, беше ограбен...няма вода, няма електричество..., но хората работеха с ентузиазъм. Спираха ме по улиците и ми казваха: "Ей, кмете, ако някога има нужда, аз мога да направя това и това. Моля ти се, повикай ме по всяко време"...Правителството обяви тогава Силистра за град-образец, като пример какво може да се направи за две години, ако се работи, както трябва да се работи...⁵²

Този разказ за драмата на преселниците, реконструиран въз основа на документи, писма, официални изявления, до края на 90-те години на XX век няма своя литературен еквивалент /с изключение на две глави от книгата на Д. Немиров "По равната земя", С., 1942 – "Единият от север другият от юг" и "Носталгия"; въвеждащите четири глави *Робски години, Добруджанци, Преселници, Отсам границата* в неиздания роман на Д. Габе "Златната земя" /1954/ /ЦДИА, Ф. 1771, оп. 1, а. е. 174/ и сборника разкази "Добруджанска орис", Ив. Стоянов, Силистра, 1996/. Здрачната страна на събитията е обговаряна, но някак мимоходом или пък е ретуширана чрез идеята за необходимата жертва в името на националното обединение. През годините информацията е селектирана и акцентът е неизменно поставян върху радостта от присъединяването на Южна Добруджа. Мимоходом е споменаван дори фактът, че още през 1940 г. има противоречиви оценки за събитието. П. Мутафчиев⁵³ още на 1 септември изпраща писмо до министър Ив. Попов, с което изразява несъгласието си с обезбългаряването на Северна Добруджа:

...Чувството на дълг не ми позволява да мълча! Над интересите на народа ни е извършено предателство, от виновниците за което рано или късно ще бъде поискана сметка...Нашето съгласие да бъдат изселени българите от Северна Добруджа означава пълния ни отказ от тая българска земя. Кой днес има правото да обвърже бъдещите ни поколения с подобен отказ, без да се е допитал не само до поколенията, но и без българската общественост да бъде дори уведомена за жертвата, която предстои да бъде направена...⁵⁴

В същия дух е и запитването на група народни представители до министър председателя от 20 септември 1940 г.⁵⁵, както и обсъждането на съдбата на българите изселници по време на втората редовна сесия на XXV Обикновено народно събрание, когато в отговор на тронното слово възвръщането само на Южна Добруджа се окачествява като "неоснователно" и "историческа грешка"⁵⁶. Писмата и изложенията на преселниците до висши държавни инстанции уплътняват представата за страдалческата им участ⁵⁷ и очертават бездната между намерения и резултати, погълнала много светлина от радостта за жадуваното обединение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Принудителното изселване на малцинствени групи по силата на Крайовската спогодба през 1940 г. е един фрагмент от българската история, който илюстрира как се осъществяват "злоупотребите с паметта" /Цв. Тодоров/ и как държавата упражнява правото си на легитимно

⁵¹ Иван Дочев е първият кмет на Силистра след възвръщането на Южна Добруджа към България. През 30-те и 40-те години той е бил главен водач на Съюза на българските национални легиони – факт, който подсказва националистичната доминанта във водената държавна политика. Повече за него в Куманов, М, Петров, Ив. Интервюта с Иван Дочев. Книга първа. Шумен, 2002.

⁵² Цит. съч., с. 183-185.

⁵³ П. Мутафчиев пише "Добруджа в миналото" с цел да послужи за информация при българо-румънските преговори в Крайова през 1940 г., но книгата не е обнародвана приживе. Това прави през 1999 г. Вера Мутафчиева, споменавайки с огорчение, че третата част, свързана с периода 1913-1940 г., не е намерена. Тя не е включена и от редактора на том трети от издадените му съчинения, вероятно да не се накръняват отношенията между българи и румънци /1947 г./.

⁵⁴ Извори за историята на Добруджа 1919 – 1941. Т. II, БАН, С. 1993, с. 397 -399.

⁵⁵ Пак там, с. 418 - 420.

⁵⁶ Панайотов, Г. Размяна на малцинствено население между България и Румъния /1940-1944/. Добруджа // 6, 1989, с. 75

⁵⁷ "След като бяхме прогонени от нашите огнища и подложени на безмилостно ограбване от страна на румънската власт...ние се намираме сега в тежко и критично положение..." Извори за историята на Добруджа 1919 – 1941. Т. II, БАН, С. 1993, с. 443- 446; с. 449 – 452; Северна Добруджа. Пътеписни бележки и спомени. УИ "Св. Кл. Охридски", С.,1993, с. 276.

насилие. Националистичната мотивация обвързва избраната политика с постигането на общия идеал - “обединението на целокупния български народ”, като за реализирането му включва в употреба и авторитарни решения. В тази ситуация обаче, реализираща договореност с историческа значимост за нацията, става видимо наличието на аритмичност между общото българско време и индивидуалното време на мнозина. Липсата на синхрон е премълчавана, “речевите ходове” /Лиотар/, чрез които държавата направлява и контролира психологическия, социалния и политическия аспект на ситуацията, са насочени към активизиране на “националния патриотизъм”. Акцентът е върху обединителния му потенциал, поради което в публичното пространство се тиражира приоритетно информация, подчинена на тази идея. Такъв подход на избирателност е използван и при информацията, предназначена за “съхранение в паметта”. *Подобна ампутация обаче оголва истината за манипулативността на каноните и същността на политическите митове, често визирана чрез образа на двуликкия Янус.* Тя издава и *прикриващата функция на мита “Златна Добруджа”,* чрез който се премълчава невъзможността да се припокрят политическия и етичния план на събитията. Наложеното преселение може да намери своето оправдание в идеологията като “проект за свят”⁵⁸, но в основата му са кристализирали страданието и принудата, *а те хвърлят сянка върху възвръщания “земен рай”.*

Националното съзнание не може да се стандартизира, неговата активност и специфика са обусловени от различните региони, различните социални групи и историческия период. По тази причина предотвратяването на денационализацията в конкретната ситуация чрез екстремни и категорични действия всъщност води до ерозиране на патриотичното чувство и вместо да заздравя националната връзка, уязвява прежни убеждения. Потвърждава само едно – Добруджа ще бъде “открита рана”. Редом с това поставя въпроса за какво говори мълчанието ...

Заострянето на националистичните мотивации по отношение позитивната оценка на събитията е свързана с активната роля на печата, който слага акцентите и формира образите. Създадените преимуществено публицистични текстове, налагат диктатура на радостта, моделират образа на “възвръщания рай”, но зад еуфорията, която отлива представите в стандартни клиширани образни калъпи, се долавят здрачни пространства, в които са съсредоточени неудобните или премълчаните факти...Те са приют и за мрачните истини, изтласкани от светлия екран на официалния разказ за историята.

REFERENCES

- Sources for the history of Dobrudja 1919 – 1941. Vol. II. 1993. Sofia: BAS
(Оригинално заглавие: *Извори за историята на Добруджа 1919 – 1941. Т. II. 1993. София: БАН.)*
 Dobrudja. The historical sessions of the National Assembly on the accession of Southern Dobrudja to the motherland. September 20 and 21, 1940. 1940. Sofia: State Printing House **(Оригинално заглавие:** *Добруджа. Историческите заседания на Народното събрание по присъединяването на Южна Добруджа към майката-отечество. 20 и 21 септември 1940. 1940. София: Държавна печатница.)*
 Kemilev, A. 1941. The resettlement of the Northern Dobrudja Bulgarians in 1940. Sofia: Targovska Printing House **(Оригинално заглавие:** *Кемилев, А. 1941. Преселението на северно-добруджанските българи през 1940. София: Търговска печатница.)*
 Ricoeur, P., 2000. From Text to Action. Sofia: Publishing House „Science and Art“ **(Оригинално заглавие:** *Рикьор, П., 2000. От текста към действието. София: Издателство «Наука и изкуство».)*
 Ricœur, P. 2000. La memoire, l'histoire, l'oubli. Ed. du Seul, Paris.
 Northern Dobrudja, 1993 Travel notes and memories. Sofia: University Library “St. Cl. Ohridski” **(Оригинално заглавие:** *Северна Добруджа, 1993 Пътеписни бележки и спомени. София: УИ “Св. Кл. Охридски”.)*

⁵⁸ В търсене на критерии за идеологическия феномен Рикьор окачествява като “незаменима” междинната роля на идеологията, която се изразява в това, че “идеологията е винаги повече от *отражение* в степента, в която тя е също *оправдание и проект*”. Рикьор, П. От текста към действието. С., 2000, с. 194.